

VIRŠŪNINIS ŽIEVĖGRAUŽIS PUŠYNŲ KENKĖJAS

Viršūninis žievėgraužis plinta. Pušynuose 2018-2019 m. užfiksuotas pušų džiūvimas. Pažeidimai nustatyti Alytaus, Ignalinos, Kauno, Lazdijų, Prienų, Šalčininkų, Švenčionėlių, Trakų, Varėnos, Vilniaus ir kt. rajonuose. Pradžioje džiūvo grupės po 10-50 pušų. 2019 m. džiūvimas intensyvesnis, kai kur apėmė virš 1 ha medynų plotą. Kaltininkas **viršūninis žievėgraužis (*Ips acuminatus* Eich.)**, kinivarpoms priskiriamas vabaliukas. Tai mūsų miškų gyventojas, anksčiau nekėlęs rimtesnių problemų. Jis kartu su kitais vabzdžiais apnikdavo tik dėl įvairių priešasčių nusilpusias pušis, pavienes ar keletą medžių. Dabar nudžiūvusiose pušyse randama didelė viršūninio žievėgraužio vabalų gausa. Kartu gali įsikurti ir kiti po žieve ar balanoje gyvenantys vabzdžiai: ragijai, ožiaragai ir kiti ūsuočiai, kirpikai, blizgiavabaliai, smaliukai, medininkai, straubliukai, šakniagraužiai. Bet pagrindiniai džiūvimo sukėlėjai – viršūniniai žievėgraužiai. 2019 metais prognozuojamas kenkimo ryškus suaktyvėjimas.

Kenkėjai gali greitai pasidauginti. Viršūninio žievėgraužio vabalas yra apie 3 mm dydžio. Graužia takus ir vystosi po plona pušų žieve lajose, šakose, stiebų viršūnėse. Per metus gali išsivystyti kenkėjo 2 kartos (generacijos). Po žieve padėję kiaušinėlius, tie patys suaugę vabalai gali dar kartą graužti naujus takus ir dėti kiaušinėlius, sudarydami ir papildomą – seserinę generaciją. Dėl to viršūninis žievėgraužis turi galimybę greitai pasidauginti. Medžiui pavojingas, kai jį masine ataka apnikta didelis vabalų kiekis.

Masiniai išplitimo židiniai Baltarusijoje ir Lenkijoje. Aplinkinėse šalyse dėl viršūninio žievėgraužio masinio išplitimo jau kelintus metus intensyviai džiūsta pušys. Neramina, kad labai rimta situacija yra Baltarusijoje ir Lenkijoje. Ten pušynų džiūvimai prasidėjo po 2015 m. buvusios sausros ir vis dar pavojingai tęsiasi. Pietinėje Baltarusijoje pirmieji intensyvesni pušynų džiūvimai pastebėti 2015 m. rudenį ir kasmet vis plito. Dėl to per 2016-2018 metus iškirsta virš 20 mln. m³ nudžiūvusių pušų. Kitose Europos šalyse šis kenkėjas masinius pušų džiūvimus sukėlė kiek anksčiau. Prie pušų džiūvimo prisideda ir kita kinivarpa – šešiadantis žievėgraužis (*Ips sexdentatus* Boern.). Viršūninis žievėgraužis apgyvendina viršutinę pušies dalį, šešiadantis – jos kamieną.

Pakenktos pušys nudžiūna. Ankstyvose apnikimo stadijose nustatyti medžio pažeidimą labai sudėtinga – medis nekeičia savo išvaizdos ir atrodo lyg sveikas. Vėliau po šakų žieve išgraužus daugiau takų, šakos vysta, pušies spygliai tampa šviesiai žali, gali po truputį pradėti birti. Po to jie gelsta ir tampa rusvai rudi, vėliau – visai nubyra. Pažymėtina, kad žievėgraužiai platina medieną dažantį grybelį, kuris prie vabzdžių takų užblokuoja sakų išsiskyrimą. Kai kenkėjų skaitlingumas mažas ir medžiui pakanka drėgmės, jis gali išskirti sakus ir aplieti besigraužiančius vabaliukus. Jiems pasiekus kritinę gausos ribą, medžiai nuo kenkėjų puolimo apsiginti nebegali ir nudžiūna.

1 pav. Džiūstantys spygliai

2. Pav. Šakelėje išgraužti takai

3. Pav. Vabalų „išlėkimo“ angos

Vienintelė priemonė – sanitariniai kirtimai ir atliekų sutvarkymas. Medynų apsaugai nuo šių kenkėjų yra tik vienas veiksmingas būdas – laiku vykdomi sanitariniai miško kirtimai. Pušų spyglių rudavimo pradžia rodo, kad medžių lajose viršūninio žievėgraužio jaunoji karta pasiekė suaugusio vabalų stadiją. Jie dar apie 3-4 savaites po žiemo maitinasi grauždami takus. Tuos kenkėjus galima „pagauti“, jei tokius medžius nupjausime, pagamintą medieną iš miško išgabensime kartu su joje esančiais vabalais, o kirtimo atliekas išvešime ar susmulkinsime į skiedras. Taip galima sunaikinti didelę dalį žievėgraužių. Bet šiltuoju metų laiku tą reikia atlikti labai operatyviai, per 2-3 savaites nuo lajų rudavimo pastebėjimo, ne vėliau. Rudenį, kai atvėsta oras, šviežiai nurudusiose lajose jaunos kartos vabaliukai gali likti žiemoti. Tuomet tų apniktų pušų iškirtimui ir jų liekanų sutvarkymui turime laiko iki pavasario.

Apniktų pušų suradimas. Ar augančių pušų spygliai pradėjo džiūti nuo viršūninio žievėgraužio pakenkimo, galima nustatyti nupjovus medį ir po plona šakų ar viršūnės žiemo radus kenkėjų bei jų išgraužtų takų. Po apniktomis pušimis ant miško paklotės gali būti nukritę vėjo nulaužytų šakelių su žievėgraužio takais ir jaunais vabaliukais. Atsiradęs pušų spyglių spalvos pokytis ir iš jų lajų nukritę šakelės su kenkėjo takais, yra pagrindiniai požymiai ieškant pušynuose viršūninio žievėgraužio naujai apniktų medžių. Miškuose šviežiai džiūstančių pušų suradimą ir žvalgymą labai palengvina panaudojimas bepiločių skraidymo aparatų su kameromis.

Pavėluotos priemonės neveiksmingos. Suvėlinus pažeistų pušų kirtimus, jaunos kartos vabaliukai iš jų išplinta į sveiką mišką, sudarydami sparčiai didėjančius džiūstančių pušynų židinius. Ir apninka bei nudžiovina vis naujas žalias pušis. Laiku kertamose pušyse žievėgraužių būna apnikta tik viršūninė dalis, o kamblinė – dar sveika. Tačiau uždelsus kirtimus, medienos kokybė labai sparčiai blogėja dėl mėlynavimo ir balanų puvinio vystymosi. Šiltuoju metų laiku nuo lajų džiūvimo pradžios medienai virsti malkinė trunka nuo kelių savaičių iki 1,5 mėnesio.

Žievėgraužių apniktų medžių savalaikis iškirtimas nėra totalinis miško naikinimas. Apnikti medžiai tikrai jau nebegalės augti ir nudžiūti. Bet galima stabdyti pavojingų kenkėjų plitimą miškuose, jei kenkėjų apniktus medžius laiku iškirsime ir teisingai sutvarkysime kirtimo atliekas.

4. Pav. Žievėgraužių takai pušies viršūneje

5. Pav. Pamėlusi pušies mediena